

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Άφιεροποίηση Θεσμών – Συμβόλων

Έχουμε περάσει στην εποχή της μετανεωτερικότητας ή –για άλλους– ζοῦμε στην ὕστερη φάση τῆς νεωτερικότητας. Εἴτε τὸ πρῶτο ἰσχύει εἴτε τὸ δεύτερο, οἱ δύο αὐτὲς ἐποχὲς δὲν εἶναι ἄσχετες μεταξύ τους ἀλλὰ συσχετίζονται δυναμικά. Πρόκειται πάντως γιὰ ἓνα πολυσύνθετο φαινόμενο, γιὰ ἓνα εἶδος κοινωνικῆς ὀργάνωσης πὺ ἀγγίζει καὶ ὅλες τὶς πτυχὲς τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ ἀρχὴ τῆς νεωτερικότητας συνδέεται μὲ τὴν ἐφεύρεση τῆς τυπογραφίας τὸ 1450, ἡ ὁποία κατέστησε δυνατὴ τὴν προτεσταντικὴ διαμαρτύρηση τὸ 1517, ἔτος ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐφέτος συμπληρώνονται 500 χρόνια, ἀλλὰ συνδέεται ἐπίσης καὶ μὲ τὸ κίνημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ, τὸ ὁποῖο τὴν καθόρισε σημαντικά.

Στὸ εὐσύνοπτο αὐτὸ σχόλιο θὰ ἐπιχειρηθεῖ μία ἐστίαση στὴ σχέση τῆς νεωτερικότητας μὲ τὴ θρησκεία, μὲ τοὺς θρησκευτικούς θεσμούς, καὶ κυρίως μὲ τὸν χριστιανισμό σὲ δυτικὴ καὶ ἀνατολικὴ Εὐρώπη, μὲ ἀφορμὴ τὸ 3^ο τεῦχος τοῦ 2017 –καὶ δεύτερο παράλληλα ἀφιερωματικὸ τεῦχος μέσα στὸ ἴδιο ἔτος– τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* μὲ θέμα: «Χάρισμα καὶ Θεσμός», στὴν ὁρθόδοξη θεολογία.

Στὴ διαμόρφωση τῆς νέας πραγματικότητας στὸν χῶρο τῆς θρησκείας συνέβαλαν δύο καθοριστικὲς μεταβολές: ἡ πρώτη σχετίζεται μὲ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ παραδοσιακὸ καθιερωμένο μοντέλο τῆς τοπικῆς κοινότητας σὲ μία «φαντασιακὴ κοινότητα» τοῦ κράτους-ἔθνους, ἐνῶ κατὰ τὴν ὕστερη νεωτερικότητα–παγκοσμιοποίηση μεταβαίνουμε ἀπὸ τὸ κράτος-ἔθνος σὲ ἓνα κράτος παγκόσμιο, σὲ ἓνα παγκόσμιο χωρὶ ὅπου οἱ βασικοὶ πόροι, «τὰ μέσα παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα κυριαρχίας καὶ πολιτισμικῆς παραγωγῆς» περνοῦν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν τοπικῶν κοινοτήτων σὲ ἐκεῖνα τῶν ὀλίγων ἐκλεκτῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, γιὰ νὰ περάσουν πλέον στὰ χέρια τῶν παγκόσμιων ἀγορῶν. Ἡ δευτέρη μεταβολὴ τὴν ἐποχὴ τῆς νεωτερικότητας σχετίζεται μὲ τὴ διαίρεση τοῦ κοινωνικοῦ βίου σὲ ξεχωριστοὺς θεσμικοὺς χώρους (οἰκονομικό, πολιτικό, θρησκευτικό κ.λπ.), ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἔχει –τουλάχιστον δυνητικά– τὴ δική του λογικὴ καὶ τὶς δικές του ἀξίες.

Ἡ μετάβαση ὁμως στὴ μετανεωτερικότητα ἔγινε πραγματικότητα χάρις στὶς νέες τεχνολογίες, οἱ ὁποῖες καταλύουν κάθε ἔννοια συνόρου, τοπικότητας, ιδιαιτερότητας καὶ οἱ ὁποῖες, καταλύοντας τὰ ὅρια τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ διεισδύουν παντοῦ καὶ σὲ βαθμὸ ἀσύλληπτο, καὶ προσέτι νὰ θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ ἀκόμη καὶ τὶς ἀξίες αὐτῆς καθ' αὐτῆς τῆς νεωτερικότητας.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἀπὸ μίαν ἄποψη ἡ στάση τῆς νεωτερικότητας ἐναντι τῆς θρησκείας ἐν γένει. Ἀπὸ τὴν ἀναγέννηση καὶ ἐντεῦθεν, ὁ ἕνας μετὰ ἀπὸ τὸν ἄλλον οἱ τότε ἡγεμόνες διεκδικοῦσαν κατ' ἀρχὰς τὴν πολιτικὴ («ἔριδα φεουδαρχίας») καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτητοποίηση τῶν περιοχῶν τους ἀπὸ τὴν παπικὴ κηδεμονία, ἐνῶ ἀργότερα –ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀρχῶν τοῦ διαφωτισμοῦ– θὰ προχωρήσουν σταδιακὰ στὸν περιορισμὸ τῆς θρησκείας στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα, ἐνῶ τὸ ἴδιο τὸ κράτος προχωρεῖ σιγά-σιγά στὸν θρησκευτικὸ τοῦ ἀποχρωματισμὸ. Ἡ θρησκευτικὴ οὐδετερότητα ἄλλωστε ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ δόγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἐπιπλέον ἡ εἴσοδος στοὺς νεωτέρους χρόνους προβλήθηκε ὡς ἡ ἑναρξὴ τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴ μαγεία καὶ τὸν παγανισμό, τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὶς δεισιδαιμονίες τοῦ μεσαίωνα, τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὶς θρησκευτικὰς μεσαιωνικὰς αἰθεντίες, τοὺς παραδοσιακοὺς θρησκευτικοὺς θεσμούς, τὰ θρησκευτικὰ δόγματα καὶ τὰ θρησκευτικὰ σύμβολα, καθὼς καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ κάθε ὑπερβατικὴ ἐρμηνεία ἢ νοηματοδότηση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ αὐτὸ συνετέλεσε καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν, τῆς γνώσεως καὶ εὐρύτερα ἡ ἀποθέωση τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς ἀξίας (καλὰ ἔργα, ἀτομικὴ πίστη κὶ ἄλλα), διὰ τῶν ὁποίων ἔγινε προσπάθεια νὰ ἐρμηνευθεῖ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ ἐμπλουτισθεῖ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ διὰ νέων δυνατοτήτων.

Ἀπότοκος τῆς νεωτερικῆς καὶ μετανεωτερικῆς νοοτροπίας (παγκοσμιοποίησης) εἶναι καὶ ἡ θέσμιση ἀπὸ τὸν Ὄργανισμὸ Ἠνωμένων Ἐθνῶν (Ο.Η.Ε.) –ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλους διεθνεῖς ὀργανισμοὺς ὅπως τὴν Unesco ἢ τὸν Παγκόσμιο Ὄργανισμὸ Ὑγείας– τῆς ἤδη ὑπάρχουσας τάσεως ἀπὸ τὴν περίοδο τοῦ διαφωτισμοῦ– τῆς «παγκόσμιας ἡμέρας», ὅπως λόγου χάριν μετὰξὺ ἄλλων τῆς παγκόσμιας ἡμέρας ἑορτῆς τῆς μητέρας ἢ τοῦ πατέρα, ἢ τὶς ἑορτὲς διαφόρων τοπικῶν παραδοσιακῶν προϊόντων (π.χ. ἑορτὲς κρασιοῦ, πέστροφας κ.τ.τ.), οἱ ὁποῖες τείνουν νὰ ὑποκαταστήσουν τὶς ἀντίστοιχες ἐκκλησιαστικὰς.

Οἱ διαμορφωθεῖσες ἀντιλήψεις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους περὶ Ἐκκλησίας καὶ εὐρύτερα περὶ θρησκείας ἤδη ἔχουν ἐφαρμοσθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ· στὸν βαθμὸ ὁμως πού δὲν ἔχουν ἤδη συντελεσθεῖ, προσπαθοῦν νὰ κυριαρχή-

σουν με μεγαλύτερη ένταση κατά την ήδη τρέχουσα εποχή της μετανεωτερικότητας, της παγκοσμιοποίησης δηλαδή, στην οποία πλέον τίποτε δέν θεωρείται σταθερό, μόνιμο και αυτονόητο. Όλα καταρρέουν, όλα είναι ρευστά· όποτε ο κόσμος, τὸ παγκόσμιο χωριό, βρίσκεται σὲ μία ἐκ νέου συνολικὴ ἀναθεώρηση τῶν κοινωνικῶν δεδομένων καὶ ἀξιών.

Στὴ βάση αὐτὴ μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ ὁ ἐνδιαφερόμενος μελετητὴς ὅλη τὴ συζήτηση (ποὺ ἀναπτύσσεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη, ἔχει ὅμως ἤδη ξεκινήσει ἀπὸ τὴν εποχὴ τοῦ προτεσταντισμοῦ) περὶ συμβόλων καὶ εἰκόνων, δηλαδή τῆς ἀναρτήσεως, τῆς ἐπιδείξεως ἢ τῆς δημοσιοποιήσεώς των σὲ δημοσίους χώρους καὶ ἄλλοῦ, ἀλλὰ παράλληλα καὶ τὴν εὐρύτερη λεγομένη ἀποχριστιανοποίησι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, τὴν ὑπονόμευσι καὶ ἀποψίλωσι ἐν γένει τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν θεσμῶν διὰ τῆς ἀφιεροποιήσεως (ἀπο-ιεροποιήσεως) των· τὴν ἄρνησι δηλαδή ἐκ μέρους τῆς νεωτερικῆς κουλτούρας τῆς νοηματοδοτήσεως τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ ὑπερβατικὸ καὶ τὴν ἀποδόμησι κάθε συμβολικῆς ἀξίας ἐκάστου ἐκκλησιαστικοῦ θεσμοῦ ἢ λειτουργοῦ, ἐξαρτώντας πλέον τὸ συμβολικὸ του κύρος ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἀξία τοῦ φέροντος τὸν θεσμὸ ἀτόμου, ὡς ἀντίδρασι στὰ φαινόμενα παρακμῆς τοῦ μεσαίωνα. Σὲ ὅλα αὐτὰ συνέβαλε καὶ ἡ σύγχρονη τεχνολογικὴ ἐξέλιξι, ἢ ὁποία πλέον ἐκ τῆς φύσεώς της –σὲ ἀντίθεσι μετὰ τὴν ὑπερβατικὴ διάστασι τῶν συμβόλων– εἶναι φωτογραφικὴ καὶ ἀποσπασματικὴ.

Βεβαίως τὴν ὥρα που ἡ νεωτερικότητα (ἢ ἡ νεωτερικὴ κουλτούρα) βρίσκεται στὸ ἀπόγειο τῆς δυνάμεώς της, ἔχοντας ἀπωθήσει στὸν ἰδιωτικὸν χῶρον κάθε συμβολικὴ μεταφυσικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου, ἀναδύεται ἕνα ἔντονο φαινόμενο προσηλώσεως σὲ παραδεδωμένες θρησκευτικότητες, τὸ ὁποῖο συχνὰ ἀποκαλεῖται «θρησκευτικὸς φονταμενταλισμὸς» καὶ ἐμφανίζεται μετὰ μεγαλύτερη ἐνταση στὸν χῶρον τοῦ Ἰσλάμ· τὸ φαινόμενο αὐτὸ διεκδικεῖ τὴν χρῆσι καὶ τὴν ἐπίδειξι θρησκευτικῶν συμβόλων (ἐνδεικτικὰ ὁ μιναρές καὶ ἡ μαντίλας-νικάμπ ἢ μπούρα κ.ἄ.). Μάλιστα τὸ πλέον κοσμικὸ εὐρωπαϊκὸ κράτος, ἡ Γαλλία, τὸ 2004 ἀποφάσισε νὰ ἀπαγορεύσει τὴν χρῆσι θρησκευτικῶν συμβόλων –ὅπως τὸν σταυρὸ ἢ τὴν μαντίλα– στὰ δημόσια σχολεῖα, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 2011 ἀπαγορεύει στὶς γυναῖκες νὰ φοροῦν μαντίλα.

Αὐτὴ ἡ νέα θεωρητικὴ ἀντίληψι καὶ πρακτικὴ τῶν νεωτέρων χρόνων εἶχε συνέπειες κυρίως στὸν Ρωμαιοκαθολικὸν κόσμον, σὲ ἀντίθεσι μετὰ τὸν προτεσταντικόν, ὁ ὁποῖος δέν ἐπηρέασθη τόσο, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἄλλωστε εἶχε τὰ πρωτεῖα στὴν κατεδάφισι τῆς ὑπερβατικότητος κάθε χριστιανικοῦ καὶ μυστηριακοῦ θεσμοῦ καὶ συμβόλου.

Ἀσφαλῶς μέσα ἀπὸ τὶς κοινωνικοπολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς μεταβολὲς τῶν νεωτέρων ἐτῶν καὶ τῆς παγκοσμιοποιήσεως, τῆς πολυπολιτισμικότητος καὶ τῆς ὁμογενοποιήσεως, ἡ νεωτερικότητα ὡς μιὰ μεταδοτικὴ ἐπιδημία ἐξαπλώθηκε ὅπου γῆς, ἂν καὶ συχνὰ μὲ καθυστέρηση, λόγῳ τῶν ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ ἱστορικῶν συνθηκῶν. Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, ἡ Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, ὁ βαλκανικὸς καὶ κυρίως ὁ ἑλλαδικὸς χῶρος μὲ καθυστέρηση ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦτο, τὸ ὁποῖο σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς «ἐπισκέψεις» του (κατὰ τὴν πρώτη Ὀθωνικὴ περιόδο τῆς Ἀντιβασιλείας) ἐνέταξε τὸ τότε νεοσύστατο κράτος σὲ διαδικασίαν ἐξευρωπαϊσμοῦ καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Οἱ πιέσεις αὐτὲς φαίνεται ὅτι ὀλοένα καὶ περισσότερο ἐντείνονται, κυρίως κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐξελίξεως τοῦ φαινομένου τῆς παγκοσμιοποιήσεως. Προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ πιέσεις γιὰ ἐκσυγχρονισμό καὶ ἐξευρωπαϊσμό θὰ τίθενται ὅλο καὶ ἐπιτακτικότερα καὶ στὸ νεοελληνικὸ ἐν προκειμένῳ κράτος.

Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς προβληματικῆς τῶν κοσμοϊστορικῶν προκλήσεων, ποιά εἶναι ἡ «μοῖρα» τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας; Ποιά εἶναι ἡ ὀρθόδοξη ἀντίληψη περὶ Θεοῦ καὶ Χαρίσματος, περὶ συμβόλων καὶ εἰκόνων καὶ ποιό τὸ νόημά τους; Τί ἀξία ἔχουν τὰ σύμβολα σὲ αὐτὸ τὸ παγκόσμιο χωρίο; Ποιό εἶναι τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας μέσα σὲ ἕναν κόσμον ὅπου τὰ σύμβολα ἔχουν καταρρεύσει; Τί μπορεῖ νὰ προτείνει σὲ αὐτὴ τὴ ρευστότητα, ὄντας ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ Ἐκκλησία τῶν προτυπώσεων τῶν Συμβόλων, τῶν τύπων, τῶν εἰκόνων;

Στόχος τῶν δύο ἀφιερωματικῶν τευχῶν περὶ χαρίσματος καὶ θεοῦ ἦταν νὰ ἐπικαιροποιηθοῦν οἱ ὀρθόδοξες κυρίως θέσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ διαπιστωθοῦν οἱ ποικίλες ὀπτικὲς καὶ οἱ διάφορες προσεγγίσεις τοῦ ζητήματος καὶ –ἐν ὀλίγοις– σὲ διαχριστιανικὸ ἐπίπεδο. Καὶ εἶναι πράγματι ἐνδιαφέρουσες οἱ θέσεις ποὺ διατυπώθηκαν καὶ εὐπρόσδεκτος ὁ διάλογος ποὺ μπορεῖ νὰ προκύψει.

Ἡ χρῆση τῶν προαναφερθέντων ὄρων (*σύμβολα* καὶ *εἰκόνες*) εἶναι ἀποκαλυπτικὴ στὰ βιβλικὰ κείμενα καὶ στοὺς μεγάλους θεολόγους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἐνδεικτικῶς ἡ λέξις «εἰκόνα» εἶναι ἀπὸ τὶς πρώτες λέξεις ποὺ ὁ συγγραφέας τῆς *Γενέσεως* τοποθετεῖ στὸ «στόμα» τοῦ Θεοῦ («*ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*», *Γεν.* 1, 26), ὁ ἴδιος δὲ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀποκαλεῖται «*εἰκὼν τοῦ ἀοράτου θεοῦ, πρωτότοκος πάσης κτίσεως*» (*Κολ.* 1,15) καὶ ἄλλοῦ («*ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος*», *Ῥωμ.* 5,15).

Ὁ Μέγας Βασίλειος θὰ ὀριοθετήσῃ τὴ σχέση τοῦ Υἱοῦ ὡς εἰκόνας τοῦ Πατρὸς: «*...ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα μιμητικῶς ἡ εἰκὼν. Τοῦτο ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱός*» (*Περὶ Τριαδικότητος τοῦ Θεοῦ*, 18, 45, 15-10). Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, στηριζόμενος στὸν Μέ-

γα Βασίλειο, ταυτίζει και ὁ ἴδιος τὸ εἰκονιζόμενο μετὰ τὸ πρωτότυπο: «Ὡς γάρ φησιν ὁ θεοφόρος καὶ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, ἢ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει· πρωτότυπον δέ ἐστι τὸ εἰκονιζόμενον ἐξ οὗ τὸ παράγωγον γίνεται» (Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας, πθ', IV, 16). Τέλος στὴν ἴδια συνάφεια κινεῖται καὶ ἡ θέση τοῦ ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἐπεκτείνοντας τὸν συμβολισμό στὴν ταύτιση τῆς εἰκόνας μετὰ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό: «οὐχ ἄλλο τί ἐστὶν τοῦ Χριστοῦ ἢ εἰκὼν, ἢ Χριστός, παρὰ τὸ τῆς οὐσίας, δηλαδή, διάφορον» καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν θὰ φθάσει νὰ σημειώσει ὅτι: «καὶ Χριστὸν τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα λέγομεν» (Λόγος Ἀντιῤῥορητικός Γ', 2, PG 99, 405).

Ἅλλα τὰ προλεχθέντα φέρουν στὴν ἐπιφάνεια τῆς θεολογίας τῆς εἰκόνας καὶ εὐρύτερα τῶν συμβόλων. Βάσει τῶν παραπάνω εἶναι σαφές ὅτι ἡ εἰκόνα καὶ τὸ σύμβολο κινεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο πραγματικότητες. Ἡ εἰκόνα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ μέρος καὶ τὸ πρωτότυπο, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν παρίσταται φυσικά, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀθέατο: «ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» (Ἐβρ. ια', 1). Ἡ εἰκόνα εἶναι τὸ ἔσοπτρον («δι' ἔσοπτρου ἐν αἰνίγματι» Α' Κορ. ιγ', 12).

Ἄλλα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅπως προκύπτει μέσα ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες προπαρατιθέμενες παραπομπές στὰ βιβλικά κείμενα καὶ τῆς θεολογίας τῶν ἁγίων Πατέρων, τὰ σύμβολα ἐνέχουν ἄλλη διάσταση, ὄντολογική, χάρις στὴν προσωπική παρουσία τοῦ εἰκονιζομένου Θεανθρώπου, ὁ Ὅποιος εἰσήγαγε ἕναν καινὸ τρόπο ἐπικοινωνίας μετὰ τὸν τριαδικὸ Θεὸ ἀλλὰ καὶ μετὰ ὀλόκληρη τὴν κτίση, ἀφοῦ σὲ αὐτὸν βρῖσκονται –κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητή– ὅλοι οἱ «λόγοι τῶν ὄντων» (Πρὸς Θαλάσσιον, περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς Θείας Γραφῆς, PG 90, 293D). Κατὰ τὸν ἴδιο πατέρα, ἡ ἀλήθεια τοῦ συμβόλου ὄχι μόνον δὲν ἐκπορεύεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ σύμβολο, ἀλλὰ ἀπὸ «τὴν τῶν μελλόντων κατάστασιν» («Σκιά γὰρ τῆς Παλαιᾶς, Εἰκὼν δὲ τὰ τῆς Νέας Διαθήκης: ἀλήθεια ἢ τῶν μελλόντων κατάστασις», Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, B65, PG 4,137). Τὴ γεφύρωση τῆς ἀπόστασης μεταξὺ πιστοῦ καὶ Θεοῦ τὴν πραγματοποιεῖ ὄχι ἡ φύση τοῦ συμβόλου ἢ οἱ φυσικὲς του δυνάμεις ἢ ιδιότητες, ἀλλὰ πλέον ἢ προσωπική παρουσία τοῦ εἰκονιζομένου Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος δανεῖζεται τὸ κτιστὸ γιὰ νὰ εἰκονισθεῖ. Ὁ Θεὸς δὲν ἀποκαλύπτεται ἀπευθείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ («Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε ... Οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός»· Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, 1,1). Τὰ σύμβολα καὶ οἱ εἰκόνες εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ δημιουργήσουμε ἄμεση σχέση μαζί Του.

Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἐκκλησία πού ἔχει σύμβολα καὶ εἰκόνες· εἶναι ἡ ἴδια εἰκόνα, ἡ *Εἰκόνα*, καὶ τὸ αὐτὸ σύμβολο, τὸ *Σύμβολο* μιᾶς ἀθέατης πραγματικότητας τῆς ἐρχομένης Βασιλείας, τῆς Βασιλείας δηλαδή ἡ ὅποια ἦταν τὸ βασικὸ περιεχόμενον τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ὅποια εἶναι ἤδη «ἐκ μέρους» (Α΄ Κορ., 13,9) παρούσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ ἴδια ἡ συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας σὲ Θεσμὸ δὲν σχετίζεται καθόλου μὲ τοὺς κοσμικοὺς θεσμούς. Ὁ Θεσμὸς στὴν ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι χαρισματικός· εἶναι χαρισμένος, δωρισμένος· συγκροτεῖται ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄν καὶ συγκροτεῖται μὲ στοιχεῖα κτιστά, ἐν τούτοις δὲν προέρχεται μέσα ἀπὸ τὸν κόσμον: «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰω. 18,36), ἀλλὰ ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἐπίκειται νὰ συμβεῖ στὰ Ἔσχατα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἡ ταυτότητα τοῦ χαρισματικοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ πηγάζει ἀπὸ τὰ ἔσχατα· ὁ Χαρισματικὸς Θεσμὸς ἔχει ἀπολύτως ἐσχατολογικὴ διάσταση.

Ἐπομένως τὰ Σύμβολα ἔχουν πάντοτε σαφῆ ἐσχατολογικὸ ὑπαινιγμὸ. Ὅλα δείχνουν τὸ τότε μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία, ἀλλὰ τίποτε δὲν παραμένει στὸ παρελθόν. Τὰ σύμβολα καὶ οἱ εἰκόνες δὲν ἀναπαριστοῦν τὸ παρελθόν, τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐπίγειας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ φωτογραφικά, ἀλλὰ ἀναπαριστοῦν ἐκτὸς τοῦ παρελθόντος καὶ κάτι πού δὲν ἔχει συμβεῖ ὀλοκληρωτικὰ ἀκόμη, τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ὅλα, ἀντικείμενα καὶ ἄνθρωποι –ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία–, μέσα στὴν Ἐκκλησία Κάτι ἢ Κάποιον συμβολίζουν, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι εἰκονίζουν κάτι πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὴν ἀτομικὴ τους ἀξία («Οἱ τὰ Χερουβὶμ εἰκονίζοντες...»). Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀγιότητα τῆς Ἐκκλησίας –ἡ ὅποια φανερόνεται ὡς εὐχαριστία τῆς κοινότητας– δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ Τῆς διάσταση, οὔτε ἀπὸ τὶς ἀρετὲς ἢ τὶς ἀτομικὲς ιδιότητες τῶν μελῶν Τῆς, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀπὸ τὸ κτιστὸ ἐν τέλει, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ αὐτὸ πού εἰκονίζουν, ἀπὸ τὸν προσωπικὸ ἐσχατολογικὸ τους εἰκονισμό, δηλαδή ἀπὸ τὸν ἐσχατολογικὸ Κύριο τῆς Δόξης, τὸν Ὅποιον ἡ κοινότητα ἀναγνωρίζει ὡς τὸν μόνον Ἅγιο («Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος...»).

Ὅλα αὐτὰ διασώζονται μέσα ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη λατρεία. Μόνον μέσα στὸ λατρευτικὸ πλαίσιο μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ἡ Ἐκκλησία ὡς Χαρισματικὸς Θεσμὸς, ὁ ὅποιος ὁμως ἔχει δύο δομικὰ στοιχεῖα, χωρὶς τὴν παρουσία τῶν ὀπίστων «Ἐκκλησία οὐ καλεῖται», κατὰ τὸν ἅγιο Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας (Τραλλ. 3). Τὰ δομικὰ αὐτὰ λειτουργήματα εἶναι οἱ χαρισματικὲς θεσμικὲς τάξεις τῆς ἱερωσύ-

νης και τῶν λαϊκῶν, τὰ ὁποῖα ἐξ ἀρχῆς συνοδεύτηκαν ἀπὸ ἕναν ἔντονο συμβολισμό-εἰκονισμό. Ὁ ἐπίσκοπος θεωρήθηκε «εἰς τύπον και τόπον Χριστοῦ», τοῦ Χριστοῦ μάλιστα στήν ἐκδοχή τοῦ ἐρχομένου Κυρίου τῆς «Δόξης» (Ματθ. 25,24), ἐξ οὗ και ἡ ἰδιαίτερος ἐσχατολογική ἀμφίεση· και οἱ λαϊκοὶ ἐξ ἀρχῆς ταυτίστηκαν μὲ τὰ διασκορπισμένα τέκνα τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα τότε στή Δευτέρα Παρουσία θὰ συναχθοῦν «εἰς ἕν» (Ἰω. ια´, 52), πού εἶναι βασικὸς σκοπὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως.

Ὁ Χαρισματικὸς Θεσμός, ἡ Ἐκκλησία δηλαδή, μὲ τὴ λατρεία τῆς συμβολίζει, εἰκονίζει, ὅχι με τρόπο φαντασιακὸ, εἰκονικὸ (virtual), ἀλλὰ μὲ τρόπο ὄντολογικὸ. Στὴν ὀρθόδοξη λατρεία ἡ λειτουργικότητα και ἡ σημασία τῆς εἰκόνας και τοῦ συμβόλου ἐγκαινιάζονται στὸ γεγονός ὅτι αὐτὰ συμβάλλουν στὸ νὰ ἀποκτήσει ὁ πιστὸς προσωπική σχέση μὲ τὸ εἰκονιζόμενον, κι ὄχι μαγική ἢ ψυχολογική.

Ἀλλὰ ἡ προσωπική σχέση στήν ὀρθόδοξη θεολογία ταυτίζεται μὲ τὴν ἀγάπη («Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν», Α´ Ἰω. δ´, 8) και τὴν ἐλευθερία (ἐάν οὖν ὁ Υἱὸς ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσσεσθε», Ἰω. η´, 36). Ἡ ἔνωση κτιστοῦ-ἀκτίστου ἐξαρθήθηκε ἀπὸ τὴν προσωπική ἐλευθερία τοῦ Υἱοῦ και τὴν ἀγάπη Του, καθὼς και ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακή ἐλεύθερη ἀνταπόκριση τοῦ κτιστοῦ: «Ἰδοὺ ἡ δούλη κυρίου γένοιτο κατὰ τὸ ῥῆμά σου», Λουκ. α´, 38). Τὰ σύμβολα, ἐν τέλει ἡ Ἐκκλησία –ἢ τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ– εἶναι ὁ τρόπος τῆς προσωπικῆς ὑπερβάσεως τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ κτιστοῦ και ἀκτίστου ἐν Χριστῷ, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι.

Ἡ δύναμη τῆς εἰκόνας βρίσκεται στὸν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο πιστὸ και αὐθεντικὸ εἰκονισμό τῶν ἐσχάτων. Ἡ ἀπόσταση μεταξὺ κτιστοῦ και ἀκτίστου δὲν παραμένει, ἀλλὰ γεφυρώνεται ἔνεκα τῆς μετοχῆς τοῦ Συμβόλου στὸν ἐξεικονισμό τῆς προσωπικῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Βασιλείας Αὐτοῦ.

Πῶς λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία τῶν Συμβόλων, πού ἐπιβίωσε στὶς κατακόμβες χάρις στὰ σύμβολά Της (ναῦς, ἰχθύς, ἄγκυρα) και οὐσιαστικὰ χωρὶς βία και πόλεμο, ὀδήγησε μιὰ αὐτοκρατορία στήν κατάρρευση ἢ στὴ μετάλλαξή τῆς ἐπὶ τὸ χριστιανικότερον σὲ Ἀνατολή και Δύση και εἶχε πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὸν δημόσιο βίῳ σὲ Ἀνατολή και Δύση, ἀπωθεῖται ἀπὸ τοὺς νεότερους χρόνους και ἐντεῦθεν ὡς θεσμός, ὡς ὑπερβατικὸ σύμβολο στήν ἰδιωτική σφαῖρα; Αὐτὸ εἶναι ἕνα γεγονός πού παρουσιάζει ἀπὸ κάθε ἄποψη τεράστιο ἐνδιαφέρον.

Πῶς ἀπὸ τὴν ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ὀδηγηθήκαμε στὴ νεωτερικὴ συρρίκνωσή του στὸν ἰδιωτικὸ βίῳ και στήν ἀντιμετώπιση ἀπὸ τὴν Πολιτεία τῆς Ἐκκλησίας –στὴν καλύτερη τῶν περιπτώσεων– ὡς ἐνὸς ἐπωφελοῦς ὀργανισμοῦ, πού ἔρχεται νὰ καλύψει τὰ κενὰ τῆς

κρατικής μηχανής, την κάλυψη των οποίων όμως η πολιτεία ενδόμυχα θεωρεί αποκλειστική της αρμοδιότητα;

Τò γεγονός ότι η νεωτερικότητα γεννιέται στη Δυτική Ευρώπη –όχι άβασιμα– θεωρείται ότι συνδέεται και με τὸ πῶς κατανόησε ὁ χριστιανισμός στη Δύση τὴ σχέση Θεοῦ, κόσμου καὶ περιβάλλοντος καὶ πῶς αὐτὴ ἐκφράστηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμό καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸν Προτεσταντισμό.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μέχρι σήμερα, πολλοὶ καὶ πολλὰ ἔχουν μεσολαβήσει στὴν πορεία τοῦ χριστιανισμοῦ σὲ ἀνατολὴ καὶ δύση. Παρεμπιπτόντως, ἡ ἱστορία τῶν συμβόλων καὶ τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν εἶναι πανάρχαια, καθὼς ἦταν ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας μετὰ τὸ θεῖο, τὸ ὑπερβατικό. Ἡ ἱστορία τῶν συμβόλων εἶναι συνυφασμένη μετὰ τὴν ἀπόπειρα τοῦ ἀνθρώπου νὰ λύσει τὸ μυστήριο τῆς ὑπάρξεώς του καὶ τοῦ θείου. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ σύμβολα δὲν ἦταν ἄγνωστα καὶ στὸν χῶρο τῆς πολιτείας. Ἡ μεταφυσικὴ σύνδεση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι ἄλλωστε σαφὴς –μεταξὺ ἄλλων– στὴν «ἐλέω Θεοῦ» βασιλεία. Ἡ ἱστορικὴ ὁμοῦς ἐξέλιξη τῶν θεσμῶν εὐρύτερα στὴν κοινωνία εἶναι ἄλλο τεράστιο κεφάλαιο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τεθεῖ ἐδῶ.

Ἡ ἀρχὴ τῆς καταρρεύσεως τῶν συμβόλων ξεκίνησε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ρωμαιοκαθολικὸ χῶρο. Γιὰ λόγους θεολογικοὺς καὶ ἱστορικοὺς (οὐσιο-κρατία, ἀμέθεκτες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ κτιστό, κατάρρευση δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κ.λπ.), ἡ ἀνάλυση τῶν οποίων δὲν εἶναι τοῦ παρόντος, μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ὁ εἰκονισμὸς καὶ ὁ συμβολισμὸς στὴ λατρεία ἀπώλεσε τὴν ἐσχατολογικὴ τῆς διάστασι. Αὐτὸ ὁδήγησε στὴν ἀντλήσι τῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ παρελθὸν καὶ τὴν ἱστορία, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ δοθεῖ σημασία στὴν ὀργάνωσι ἐπὶ τῆς γῆς μιᾶς πολιτείας καὶ κοινωνίας μετὰ τοὺς δικούς της κανόνες ἠθικῆς, τὴ δικὴ της διοίκησι καὶ ἰδεολογία, ἡ ὁποία περιεστράφη γύρω ἀπὸ τὸ ἀλάθητο τῆς παπικῆς ἐξουσίας (Α' Βατικάνειος Σύνοδος, 1869-70).

Ἡ ἀποσύνδεσι τῆς αὐθεντίας, τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Συμβόλου σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν προσωπικὴ παρουσία τοῦ συμβολιζομένου εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα στὸν Ρωμαιοκαθολικισμό νὰ ὑπερτονισθεῖ τὸ σύμβολο (πάπας) ἔναντι τοῦ συμβολιζομένου (Χριστοῦ) – ἢ διαφορετικὰ νὰ παύσει νὰ παραπέμψει σὲ κάτι ἄλλο πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ ἐγκλωβισθεῖ σὲ αὐτόν. Ὁ ὑπερτονισμὸς ἐδῶ τοῦ συμβόλου τοῦ προσέδωσε «μαγικές», ὑπεράνθρωπες διαστάσεις· ἢ ἀμφισβήτησι τοῦ πάπα, ἢ ἀρνήσι τῆς ὑποταγῆς, ἢ ἀμφισβήτησι παραδεδομένων δογμάτων ὁδηγοῦσαν στὴν ἱερὰ ἐξέτασι, στὴν πυρά.

Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἐσχατολογία ὀδήγησε στὸν ὑπερτονισμό τῆς ἀναπαράστασης τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς θείας Οἰκονομίας, στὴν ἀναπαράσταση τοῦ παρελθόντος ἱστορικά, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς –μεταξὺ ἄλλων– τῆς φάτνης, τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῆς φυσιοκρατικῆς διαδόσεως τοῦ φωτός, τῆς ἀναπαραστατικῆς νατουραλιστικῆς ἀπόδοσης τῶν ἱερῶν προσώπων. Στὸν συμβολισμό καὶ τὸν εἰκονισμό ἐκδηλώθηκε ἡ θεολογικὴ ἀπόκλιση στὴ Δύση. Ἐπομένως τὰ σύμβολα, ἀποκομμένα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐσχατολογικὴ τους διάσταση, κατανοῦσαν ἄκαμπτα καὶ ἄτεγκτα· ἀπέπνεαν ἀπολυταρχικότητα, αὐταρχισμό, ἀνελευθερία.

Ἐξ αἰτίας τῶν προαναφερθέντων, ὁ Προτεσταντισμὸς ἔφθασε στὴν ἄλλη ἄκρη, δίνοντας τὴ χαριστικὴ βολή· κατήργησε οὐσιαστικὰ ὅλα τὰ σύμβολα, ἀποψίλωσε τὴ λατρεία καὶ ἀποδόμησε τὴ μυστηριακὴ τῆς δομῆς. Στὴ θέση ὄλων αὐτῶν, στὴ θέση τοῦ Ποντίφηκα, τοποθέτησε ἕναν ἄλλον πάπα: τὸ *sola fide*. Ὁ πιστὸς μὲ τὴν ἀτομικὴ του πίστη καὶ τὴ μελέτη τῆς ἀγίας Γραφῆς φθάνει ἀπευθείας στὴν ἐπικοινωνία του μὲ τὸν Θεό. Ἡ ἀτομικὴ πίστη, ἠθικὴ καὶ ἀξία διαμέσου τῶν καλῶν ἔργων ἀποθεώνονται, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ εὐαγγελικὸ ἦθος (Λουκ. ιζ', 10). Αὐτοσκοπὸς γίνεται ὁ καλύτερος ἄνθρωπος, ὁ χρήσιμος στὴν κοινωνία. Ὁ συμβολισμὸς δὲν ἔχει καμία σημασία, ὅσο ἡ ἀτομικὴ ἀξία καὶ ἀρετὴ· εἰσάγεται ἡ ἔννοια τῆς ἀξιοκρατίας. Ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς, στὴν προσπάθειά του νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν Προτεσταντισμὸ, ἐνέδωσε σὲ περαιτέρω ἀπλοποίηση (Β' Βατικάνειος Σύνοδος, 1962-65).

Στὴν Ἀνατολὴ ὁμως, στὴν Ὁρθοδοξία, ὁ ἐσχατολογικὸς συμβολισμὸς διασώζεται ἀπολύτως. Οὐδεὶς διανοεῖται νὰ εἰσαγάγει στὴν λατρεία π.χ. γιὰ προσκύνηση φωτογραφίες τοῦ ἀγίου Νεκταρίου ἢ τοῦ ἀγίου Πορφυρίου, οἱ ὁποῖες τοὺς παριστοῦν ὅπως ζοῦσαν, μολονότι κυκλοφοροῦν πολλὲς λόγῳ τεχνολογίας. Αὐτὸ ὁμως δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο. Ἡ λατρεία παραμένει ἴδια, αἰῶνες τώρα. Ἡ θεία Λειτουργία τελεῖται πάντοτε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ὅμως μέσα ἀπὸ τὴ δυτικὴ θρησκευτικὴ μετακένωση, ἡ ὁποία συνέβη διὰ τῶν δυτικῶν ἱεραποστολῶν, ἀλλὰ καὶ μέσῳ κάποιων ἡμεδαπῶν ποὺ μετέβαιναν στὴν Ἑσπερία γιὰ σπουδές, ὁ δυτικὸς σχολαστικισμὸς ἐπηρεάσε πολλοὺς, κυρίως ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἐρμηνείας τῶν τελουμένων στὴ λατρεία καὶ τῶν δογμάτων, μὲ ἀποτελεσματικὴ τὴν ἀναζήτησι ἀπὸ ὀρισμένους τῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἱστορία ἀντὶ τὰ ἔσχατα, στὴν ἀναπαραστατικὴ ἐρμηνεία τῆς λατρείας, στὸν ὑπερτονισμό τοῦ κηρύγματος, στὴν ψυχολογικὴ διερεύνησι τοῦ ἐσώτερου ἑαυτοῦ, στὴν προβολὴ τῶν ἀτομικῶν ἱκανοτήτων καὶ ἄλλων.

Ἡ μετανεωτερικὴ εἶναι ἕνας τρόπος ζωῆς, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται τὸ θεῖο, τὸ ἄκτιστο, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν τίθεται θέμα γεφύρωσις τῆς ἀποστάσεως κτι-

στοῦ-ἀκτίστου μέσα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ παρουσία τοῦ εἰκονιζομένου σὰ σύμβολα καὶ τὶς εἰκόνες. Δὲν εἶναι εὐκόλο πλέον στὸν πολιτισμὸ τῆς μετανεωτερικότητας, ποὺ ἀποθεώνει τὸ κτιστό, νὰ καταστεῖ ἀντιληπτὴ ἡ ἀλήθεια τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς Εἰκόνας τῆς Μεταμορφωμένης ἱστορίας (Β΄ Κορ. 5,17), ὡς Χαρισματικοῦ Θεσμοῦ ποὺ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κτιστό οὔτε ἀπὸ τὶς φυσικὲς του δυνατότητες, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν πιστὸ εἰκονισμὸ τῶν ἐσχάτων.

Ἐν κατακλείδι, ἡ παγκοσμιοποίηση ἔχει τὸν μοναδικὸ τρόπο νὰ ἀφιεροποιεῖ (ἀπο-ιεροποιεῖ) τὴν ἐσχατολογικὴ διάσταση τῶν συμβόλων, ὄχι μόνο μέσῳ τῆς ἀρνήσεως τοῦ συμβολισμοῦ των καὶ τῆς ἀπωθήσεώς των στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα, ἀλλὰ ἀντιθέτως κυρίως μέσῳ τῆς προβολῆς των. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει διότι ἡ προβολὴ τῶν συμβόλων διὰ τῶν δυνατοτήτων τῆς τεχνολογίας εἰσάγει ἕναν ἄλλο τρόπο ἐπικοινωνίας, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ σωματικὴ παρουσία δὲν εἶναι ἀπαραίτητη, ἀλλὰ καὶ γιὰ αὐτὴ καθ' αὐτὴ ἡ προβολή, ἃν καὶ φαίνεται ὅτι τιμᾷ τὸ σύμβολο, ἐν τούτοις κατὰ βάθος ἀποθεώνει τὴ φύση.

Ἐπὶ τὴν καταιγιστικὴ πίεση τῆς παγκοσμιοποιήσεως εἶναι ἐλπιδοφόρα ἡ ὑπαρξὴ κύκλων καὶ στὸν δυτικὸ χριστιανισμὸ ποὺ ἐπαναστρέφεται στὴν ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας, τῶν Θεσμῶν καὶ τῶν Συμβόλων Της. Ἐνώπιον αὐτῶν τῶν πραγματικότητων, ἡ ἐμμονὴ στὴν ἐσχατολογικὴ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, τῶν εἰκόνων καὶ τῶν συμβόλων Της, καθὼς καὶ τῶν θεσμῶν Της, γιὰ τὴν Ὁρθόδοξὴ Ἐκκλησία –καὶ ὄχι μόνον– παραμένει μονόδρομος. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία μένει σὲ αὐτὴν τὴν ἐσχατολογικὴ προσήλωση, τότε καθίσταται τὸ ἐσχατολογικὸ Ἄλας τοῦ σύμπαντος κόσμου. Οἱ εἰκόνες, τὰ σύμβολα, ἡ Ἐκκλησία ὡς Χαρισματικὸς Θεσμὸς δὲν ἀποτελοῦν διακοσμητικὰ μεγέθη, ἀλλὰ κάτι σημαντικὰ περισσότερο: εἶναι ὁ τρόπος ὁ ὁποῖος καθιστᾷ ζῶσα τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ Διευθυντὴς Συντάξεως
Α. Κ.